

УДК 331.526

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-4-6>**Боровік Л.В.**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів
Херсонського державного аграрного університету

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДОМОГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПРИВАБЛИВІСТЬ ГАЛУЗІ

У статті досліджено вплив домогосподарств населення на формування інвестиційної привабливості сільськогосподарської галузі. Встановлено прямий зв'язок між кількістю обслуговуючих кооперативів та обсягами виробництва. Акцентується увага на важливості підвищення рівня кооперативного руху у сільському господарстві як одного з вагомих факторів зростання інвестиційної привабливості аграрного сектору. Досліджуючи формування аграрного інвестиційного ринку, необхідно визначити роль і місце кожного з учасників цього процесу у формуванні та використанні інвестиційних ресурсів та впливу окремих, найбільш активних категорій товаровиробників на формування інвестиційної привабливості сільського господарства.

Ключові слова: домогосподарство, особисте селянське господарство, інвестиційна привабливість, кооперація, ресурсний потенціал.

В статье исследовано влияние домохозяйств населения на формирование инвестиционной привлекательности сельскохозяйственной отрасли. Установлена прямая связь между количеством обслуживающих кооперативов и объемами производства. Акцентируется внимание на важности повышения уровня кооперативного движения в сельском хозяйстве как одного из весомых факторов роста инвестиционной привлекательности аграрного сектора. Исследуя формирование аграрного инвестиционного рынка, необходимо определить роль и место каждого из участников этого процесса в формировании и использовании инвестиционных ресурсов и влияния отдельных, наиболее активных категорий товаропроизводителей на формирование инвестиционной привлекательности сельского хозяйства.

Ключевые слова: домохозяйство, личное крестьянское хозяйство, инвестиционная привлекательность, кооперация, ресурсный потенциал.

The article studies the influence of households on the formation of investment attractiveness of the agricultural sector. A direct relationship has been established between the number of serving cooperatives and the volumes of production. An attention is focused on the importance of increasing the level of the cooperative movement in agriculture, as one of the weighty factors of the growth of the investment attractiveness of the agricultural sector. Investigating the formation of the agrarian investment market, it is necessary to determine the role and place of each of the participants in this process in the formation and use of investment resources and the influence of individual, most active categories of commodity producers on the formation of the investment attractiveness of agriculture. The search for ways to improve the investment climate in agriculture requires further research aimed at identifying additional household opportunities and their impact on increasing the investment attractiveness of agriculture. The economies of the population, as a form of productive activity, have a significant influence on the formation of the investment climate of agriculture. Insufficient capitalization, limited credit, weak legislative and legal framework, and a number of other factors hamper the development of households. One of the ways to solve this problem can be the expansion of the number of personal peasant farms, the allocation of additional land for them, and the creation of a network of servicing cooperatives in each

administrative district that could satisfy the needs of commodity producers as fully as possible. The activation of the cooperative movement in the countryside, as a factor in the growth of the investment attractiveness of the industry, should be one of the main priorities of agrarian policy. Households as one of the forms of production activity have a significant impact on the formation of the investment climate of agriculture. Their insufficient capitalization, limited lending, weak legislative and regulatory frameworks, and a number of other factors restrain the development of households. One of the ways of solving this problem would be to expand the number of private peasant farms, to allocate additional land allotments to them, and to create a network of service cooperatives in each administrative district, which could as much as possible satisfy the demands of commodity producers. Activation of the cooperative movement in the village as a factor of the growth of investment attractiveness of the industry should be one of the main priorities of agrarian policy.

Keywords: household, individual peasant farm, investment attractiveness, cooperation, resource potential.

Постановка проблеми. Нестабільність політичної ситуації у країні та поглиблення соціально-економічної кризи негативно вплинули на розвиток домашніх господарств населення. Але навіть у цих надзвичайно важких умовах вони продовжують розвиватись. Ефективність використання домогосподарствами потенціалу орної землі значно вища, ніж аграрними підприємствами, що вказує на їхні потенціальні можливості. Водночас встановлено, що темпи використання особистими селянським господарствами ресурсного потенціалу в останні роки знизилися, що негативно вплинуло на рівень інвестиційної привабливості галузі. Пошук шляхів поліпшення інвестиційного клімату у сільському господарстві потребує подальших досліджень, скерованих на виявлення додаткових можливостей домогосподарств, щодо їх впливу на підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розвитку домогосподарств населення займалися такі вітчизняні вчені як В. Буркат, С. Волинський, М. Дубініна, М. Куліш, О. Онищенко, О. Шпичак, В. Юрчишин, С. Юрій та ін. Їхні наукові праці скеровані на пошук шляхів більш ефективного використання ресурсного потенціалу господарств та визначення їхньої ролі в економічному розвитку галузі.

Метою статті є дослідження впливу домогосподарств населення сільських територій та інвестиційну привабливість сільського господарства.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що до групи найбільш активних учасників інвестиційного процесу, крім аграрних підприємств, слід віднести домогосподарства населення, які, виробляючи 45–50% валової продукції галузі, впливають на її економічний, соціальний, екологічний стан, забезпечують зростання продовольчої безпеки країни, поліпшують інвестиційний клімат у сільському господарстві [1].

За даними статистики, домогосподарства використовували у 2010–2016 рр. у середньому 15 848,9 тис. сільськогосподарських угідь, з

яких 4998,9 тисяч гектарів належали особистим селянським господарствам (табл. 1).

Не маючи у достатніх обсягах технічних засобів, особисті селянські господарства, кооперуючись між собою, отримують врожаї сільськогосподарських культур, які за кількістю і якістю не поступаються тим, які мають аграрні підприємства. Частка господарств населення у виробництві поступово знижується, хоча в середньому цей показник високий і становить 46,8% (табл. 2).

Отримавши земельні наділи (паї) у власність, селяни намагаються більш ефективно їх використовувати [1], [3], [4]. За даними статистики, понад 60% господарств населення дотримуються рекомендованих наукою сівозмін, 91% – вносять мінеральні й органічні добрива у ґрунт та користуються засобами захисту рослин від шкідників.

Одним з основних чинників, які стримують розвиток господарств населення, є відсутність спеціальних технічних засобів, які необхідні для обробітки невеликих за розміром земельних ділянок. Та техніка, яку використовують домогосподарства, не відповідає запитам селян. Вона морально і технічно є застарілою, потребує значних витрат на своє утримання і не відповідає сучасним вимогам щодо проведення ресурсозберігаючих та еколого безпечних технологічних операцій.

До основних факторів, що впливають на використання ресурсного потенціалу особистих селянських господарств та їх конкурентоспроможність, належать: розмір господарства, якість власної та орендованої земельної ділянки, наявність або відсутність зрошення, можливість своєчасного і вигідного збуту виробленої продукції, наявність спеціалістів сільського господарства, вибір напряму виробничої діяльності, можливість залучення до роботи кваліфікованих кадрів, наявність доступної для селян мережі інформаційно-консультативних послуг в адміністративних районах, розвиненість ринкової інфраструктури у регіоні, погодно-кліматичні та екологічні умови, кон'юнктура споживчого та інвестиційного

Таблиця 1

**Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників
і землекористувачів в Україні (тис./га)**

	2010 р	2011 р	2012 р	2013 р	2014 р	2015 р	2016 р	У середн. за 2010– 2016 рр
Сільськогосподарські підприємства	20864,4	20589,6	20499,3	20665,5	20437,2	20548,9	20746,9	20621,7
державні підприємства	1048,0	1022,0	1010,3	963,1	958,8	943,6	937,0	983,3
недержавні підприємства	19816,4	19567,6	19489,0	19702,4	19478,4	19605,3	19809,9	19638,4
Громадяни, усього	15690,4	15898,3	15984,0	15815,1	15958,2	15868,7	15706,4	15845,9
у т.ч. особисті селянські господарства	4891,3	4942,0	4984,3	5032,3	5040,4	5045,5	5056,4	4998,9
інші землекористувачі	10799,1	10956,3	10999,7	10782,8	10917,8	10823,2	10650,0	10847,0

Джерело: складено і розраховано за даними статистичного збірника «Сільське господарство України», 2016 р.

Таблиця 2

Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства

	2010 р	2011 р	2012 р	2013 р	2014 р	2015 р	2016 р	У середн. за 2010– 2016 рр, %
Продукція сільського господарства, усього	51,7	48,2	49,3	46,0	44,7	44,9	43,0	46,8
Продукція рослинництва	46,4	43,3	45,0	41,4	40,6	40,9	38,7	42,3
Продукція тваринництва	61,2	59,4	58,2	56,5	54,5	54,5	54,3	56,9
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн	1534,0	1559,0	1624,0	1692,0	1714,0	1658,0	1622,0	1629,0

Джерело: розраховано автором за даними статистичного збірника «Україна у цифрах» за 2016 р.

ринків. Залежно від дії цих та інших факторів щорічно змінюються й індекси аграрної продукції (рис. 1), які вказують на зміни фізичного обсягу виробництва продукції у відсотках до попереднього року.

Коливання індексів указують не тільки на щорічний приріст або зниження виробництва, а й на можливості аграрних підприємств та домогосподарств протидіяти факторам, які негативно впливають на зростання обсягів сільськогосподарської продукції. Маючи більшу амплітуду коливань, аграрні підприємства є менш стійкими до впливу негативних чинників. Водночас домогосподарства населення характеризуються відносно сталим рівнем виробництва, що забезпечує їм високу конкурентоспроможність на внутрішньому ринку.

Це пояснюється тим, що більшість домогосподарств, на відміну від аграрних підприємств, вирощують не тільки зернові, зернобобові й технічні культури, а й овочеві та плодово-ягідні, займаються виробництвом продукції тваринництва, що дає змогу отримувати

стабільний дохід від виробничої діяльності. Використовуючи 43,0% загальної площі сільськогосподарських угідь, домогосподарства отримують лише на 14,0% продукції менше від аграрних підприємств, що вказує на високий рівень використання потенціалу орної землі (табл. 3).

Отримані аналітичні дані вказують на те, що господарства населення більш ефективно використовують орну землю, отримуючи в середньому по 583,9 тис. грн. зі 100 га ріллі. Водночас відмічаємо, що аграрні підприємства, маючи вищий рівень енергозабезпечення та впровадження інноваційних розробок у виробництво, активніше нарощують темпи використання потенціалу орної землі. З 2010 року по 2016 рік цей показник зріс на 43,4%, а у домогосподарствах – лише на 17,7%. Це дає підстави для здійснення заходів щодо збільшення рівня державної підтримки домогосподарств, скерованої на придбання сучасних технічних засобів, добрив, ядохімікатів, будматеріалів та ін. на пільгових умовах, що

буде поштовхом для повнішого насичення продовольчого ринку продуктами харчування, зростання продовольчої безпеки країни. Особливої уваги з боку державних, регіональних та місцевих органів влади потребує активна частина домогосподарств – особисті селянські господарства.

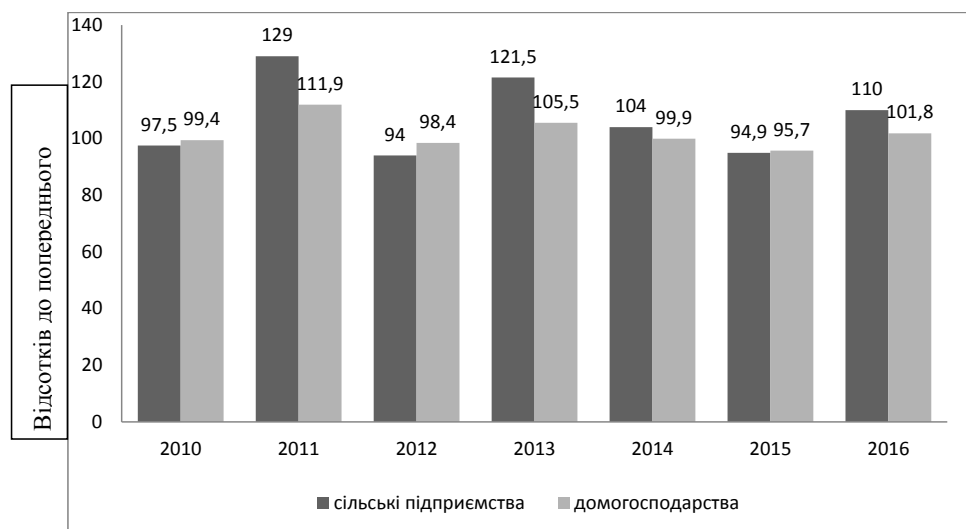
Незважаючи на те, що державні програми розвитку аграрного сектору як на регіональному, так і на державному рівні не враховують економічні інтереси особистих селянських господарств, а в країні відсутнє державне регулювання їхньої виробничої діяльності, вони більш ефективно використовують земельні, матеріальні та трудові ресурси, позитивно впливаючи на ділову активність населення, та здійснюють допомогу в розбудові сільської інфраструктури.

Особисті селянські господарства активно впливають на:

- збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції як для власного споживання, так і для реалізації на ринках;
- залучення у процес виробництва усіх бажаючих селян, включаючи також пенсіонерів та інвалідів;
- підвищення рівня життя сільського населення;

- інтенсифікацію використання сільгоспугідь та підтримку функціонування сільських шкіл, дитсадків, фельдшерських пунктів та ін.;
- створення умов для зниження цін на сільгосппродукцію шляхом здійснення конкуренції великим господарствам;
- задоволення попиту переробної і харчової галузей у сільськогосподарській сировині;
- гальмування відтоку сільського населення у міста та соціальнонепрямування виховання підростаючого покоління;
- створення переробки і пунктів із зберігання сільськогосподарської продукції;
- створення пунктів роздрібної та оптової торгівлі;
- надання якісних послуг місцевому населенню;
- організацію «зеленого туризму».

Прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742-IV та інших законодавчих і нормативних документів сприяло розвитку цих господарств та значно скоротило відтік сільського населення у міста та за кордон у пошуках будь-якої роботи. Розвиток підприємницької діяльності на селі, пов'язаний з реформуванням сільського господарства, дав можливість місцевим

Рис. 1. Індекси сільськогосподарської продукції за категоріями господарств

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

Таблиця 3

Ефективність використання потенціалу орної землі за категоріями господарств (тис. грн.)

Вир-во продукції за категоріями гос-в	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	У середньому за 2010-2016 рр.
Вироблено с./г. підвами на 100 га ріллі	341,0	476,6	426,7	531,4	549,5	516,1	582,1	489,1
Вироблено господарствами населення на 100 га ріллі	496,0	596,0	565,8	620,1	609,6	584,8	614,9	583,9

Джерело: розраховано автором за даними статистики

підприємцям значно розширити свої земельні наділи за рахунок оренди земельних паїв односельців та залучати найману робочу силу, розвиваючи комерціалізацію своєї діяльності.

Ствердження деяких учених про технологічну відсталість особистих селянських господарств та їх неминуче падіння є, на наш погляд, передчасним. По-перше, Україна є аграрною державою, де на протязі багатьох століть господарства селян задовольняли потреби всього населення у продуктах харчування; по-друге, селянин із покоління у покоління здобував право на ведення особистого господарства, застосовуючи свої методи господарювання; по-третє, українське особисте селянське господарство за своїми масштабами значно перевищує розміри фермерських господарств багатьох європейських держав, які мають всього по 2–5 гектарів орної землі; по-четверте, на протязі останніх майже трьох десятиліть господарства населення довели, що ними не втрачені історичні традиції господарювання на землі, народні способи збереження вирощеного врожаю та переробки в домашніх умовах продукції сільського господарства, яка є популярною серед споживачів і користується великим попитом у населення; по-п'яте, селянин, спираючись в основному на трудовий ресурс своєї сім'ї та її бюджет, більш раціонально використовує власні технічні засоби, земельні і водні ресурси, здешевлюючи тим самим вироблену продукцію та роблячи її конкурентоспроможною на ринках збуту.

Для підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу особистих селянських господарств необхідно розвивати різноманітні форми кооперації на селі [5]. Натепер найпоширенішою формою є неформальне кооперування господарств населення. Кооперуючись між собою, селянські господарства закуповують одноразово великі партії насінневого матеріалу, добрив, пестицидів та ін., здешевлюючи їх поставки. В останні роки у регіонах намітилася чітка тенденція до укрупнення особистих селянських господарств за рахунок отримання в оренду паїв своїх односельчан, і насамперед тих, що належать рідні, сусідам та сезонним робітникам, які працюють у цих господарствах під час збору врожаю. Такі зміни сприяють появі і розвитку нових відносин між виробниками, які характеризуються тим, що селяни, групуючись між собою, купують технічні засоби для спільного обробітку своїх земель, збору і транспортування збіжжя.

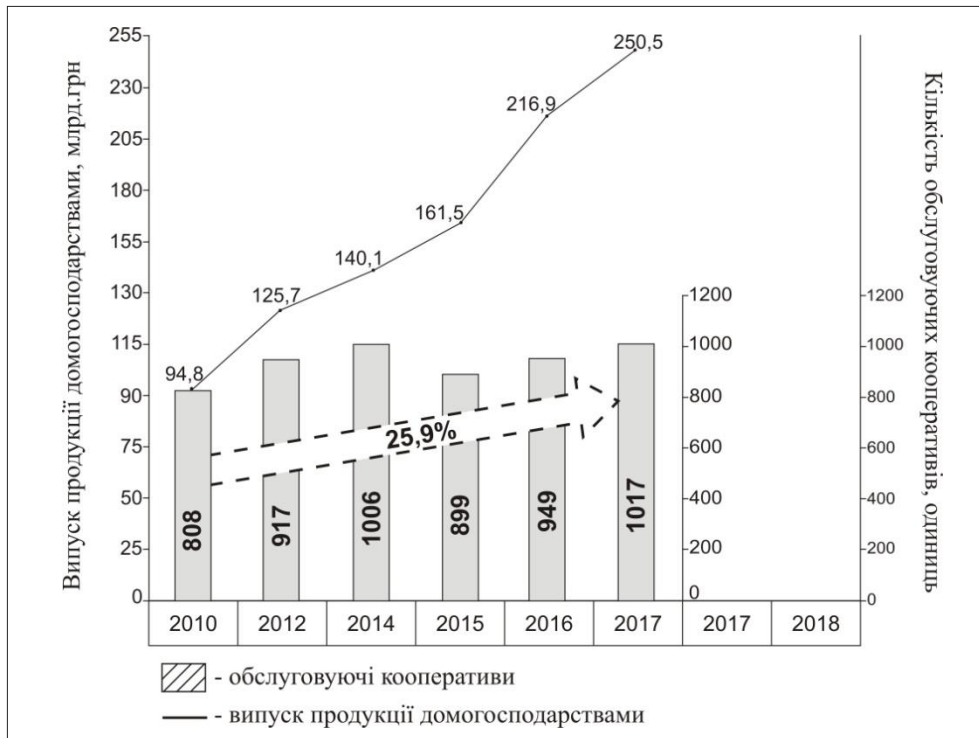
Відсутність обслуговуючих кооперативів гальмує розвиток господарств, є однією з причин малоефективного використання природних та інших ресурсів [6]. Досвід таких країн, як Австрія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Японія та

багатьох інших указує на ефективність роботи таких кооперативів. Саме через обслуговуючі кооперативи у країнах Європейського Союзу реалізується понад 60% сільськогосподарської продукції, виробленої у фермерських господарствах. В Україні цей показник дуже низький. У 2009 році Уряд України розробив і затвердив державну цільову економічну програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року [7]. На жаль, ця програма не виконана в повному обсязі, що сприяло обмеженню умов просування продукції, виробленої особистими селянськими господарствами, на аграрні ринки. Створення одного заготівельного кооперативу на 2–3 сільські населені пункти, як це було передбачено Програмою, дало б можливість зменшити безробіття у сільській місцевості, сприяти покращенню соціально-економічного стану на селі. Практичний досвід Вінницької, Волинської, Рівненської, Хмельницької та інших областей України вказує на великі можливості розвитку особистих селянських господарств за допомогою обслуговуючих кооперативів. Так, в Одеській області тільки у Любашівському, Ізмаїльському та Білгород-Дністровському районах активно функціонують понад 40 обслуговуючих кооперативів, за допомогою яких селяни знаходять вигідні ринки збуту власної продукції та можуть придбати матеріальні засоби виробництва за прийнятними цінами. За домовленістю ці кооперативи можуть здійснювати обробку землі, збір врожаю, забезпечуючи селянам економічні вигоди та соціальний комфорт [5].

Наведені приклади та власні дослідження підтверджують важливість обслуговуючих кооперативів для розвитку домогосподарств. Разом з іншими факторами-стимуляторами вони позитивно впливають на виробничі процеси у господарствах населення, які за 201–2017 рр. збільшили випуск продукції у 2,6 раза (рис. 2).

Разом із цим позитивом слід відзначити, що, на жаль, збільшення кількості обслуговуючих кооперативів відбувається повільно. За 7 років їхня кількість зросла усього на 209 одиниць, що вказує на низький рівень впливу аграрної політики на кооперативний рух у сільському господарстві.

Прийняття Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 р. № 1561-VI стало першим кроком щодо врегулювання економічної ситуації зі збутом аграрної продукції виробниками, у тому числі й домогосподарствами. З метою розвитку мережі оптових ринків постановою Кабінету Міністрів України затверджено Державну цільову програму створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, у межах якої

Рис. 2. Динаміка розвитку обслуговуючих кооперативів у сільському господарстві

Джерело: побудовано автором

заплановано створення 25 ринків (один ринок на кожну область) до 2013 року. Перші оптові ринки, створені у Київській, Вінницькій, Херсонській областях, у 2011 році відразу показали свою ефективність. Як результат їхньої діяльності, ціни на овочі, фрукти і ягоди знизилися у роздрібній торгівлі у 2–5 разів.

Підсумовуючи вищевикладене, ми підкреслюємо, що особисті селянські господарства і сільськогосподарські підприємства не є антиподами, а є різними формами господарської діяльності, що доповнюють одна одну. Як суб'єкти підприємництва вони, конкуруючи між собою, сприяють розвитку сільськогосподарської галузі та створенню сприятливого інвестиційного клімату. Завдяки їхнім спільним зусиллям розвиваються переробна та харчова галузі, задовольняється попит населення на продукти харчування. Саме тому державна економічна політика спрямована на підтримку як особистих селянських господарств, так і інших форм господарювання. Розуміючи, що розвиток сільського господарства регіону найбільше залежить від інноваційно-інвестиційного фактора та рівня капіталізації суб'єктів господарської діяльності, а також враховуючи багатовіковий досвід господарювання селян, вважаємо, що тільки кооперування та розвиток інтеграційних процесів може вивести сільськогосподарську галузь із кризи, зробити її конкурентоспроможною і привабливою для інвесторів. Не зменшуючи

ролі особистих селянських господарств у розвитку сільськогосподарської галузі та формуванні її інвестиційної привабливості, великі господарства, а також кооперативні та інтегровані об'єднання суб'єктів господарської діяльності мають значно більший вплив на поліпшення інвестиційного клімату сільського господарства та більші перспективи для свого подальшого розвитку. Пошук нових форм спільної господарської діяльності виробників сільськогосподарської продукції має бути постійним відповідно до змін, які відбуваються у світі, країні, регіонах.

Висновки з проведеного дослідження. Господарства населення як одна з форм виробничої діяльності мають значний вплив на формування інвестиційного клімату сільського господарства. Недостатня їхня капіталізація, обмеженість кредитування, слабка законодавчо-правова база та низка інших чинників стримують розвиток домогосподарств. Одним із напрямів вирішення цієї проблеми може бути розширення кількості особистих селянських господарств, виділення їм додаткових земельних наділів та створення мережі обслуговуючих кооперативів у кожному адміністративному районі, які могли б якомога повніше задовольняти запити товаровиробників. Активізація кооперативного руху на селі як чинника зростання інвестиційної привабливості галузі, має бути одним з основних пріоритетів аграрної політики.

Список використаних джерел:

1. Григор'єв С.М. Проблеми функціонування господарств населення та їх інформаційне забезпечення. / С.М. Григор'єв / Науковий вісник національного аграрного університету. Вип. 2. 1997. С. 242–245.
2. Буркат В.П. Розвиток форм відтворення поголів'я корів в особистих господарствах населення / В.П. Буркат // Економіка АПК. № 1. 1998. С. 57–61.
3. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи / О.М. Онищенко. ІЕНАНУ. 2003. 100 с.
4. Губеня Ю.Е. Аграрна реформа в Чеській республіці: від «оксамитової революції» до Європейської інтеграції. Львів.: Українські технології. 2001. 368 с.
5. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов. К.: ІАЕ. 2002. 294 с.
6. Курмиженко В.В. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Одещини / В.В. Курмиженко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. Вип. 1 (52). 2010. С. 230–236.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2009 року «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року». Урядовий кур'єр. № 103. 2009. С. 38–42.